

Catedra de literatură universală a universității „Babeș-Bolyai“ din Cluj (cond.: conf. Gy. Szabó) și Catedra de istoria medicinei a I.M.F. din Tg.-Mureș (cond.: prof. I. Spielmann, doctor-docent în științe)

REFERIRI MEDICALE ÎN POEZIILE LUI FERENC HUNYADI

Gy. Szabó, I. Spielmann

Ferenc Hunyadi, figură interesantă a literaturii maghiare ardeleno din veacul al XVI-lea, cunoscut în istoria literară ca autorul unui poem epic despre asediul Troiei (1) nu a fost numai poet, ci și medic. Cu excepția poemului menționat, aproape toate operele și le-a scris în limba latină. Abstracție făcând de conținut și de formă, poeziile sale trezesc interesul cititorului și datorită faptului că în ele, alături de poet, se afirmă și medicul *Ferenc Hunyadi*. Umanist binecunoscut în occident, medic la curtea lui *Ștefan Báthory*, mai tirziu medic și sfetnic al lui *Sigismund Báthory*, reprezentant de vază al medicinei din țara noastră. *Hunyadi* este intelectualul care în timpul său liber a minuit cu pricepere condeiul, pentru ca — așa cum se exprimă un contemporan — să-l apropie pe *Hippocrate* de *Virgiliu*.

Biografia lui începe de fapt cu poemul despre asediul Troiei (date biografice anterioare nu se cunosc). Își publică în 1577 opera scrisă în 1569. Astăzi valoarea poemului este mai mult istorică, însă pe vremea aceea ea a fost foarte populară timp de un secol. Curînd după 1577 pleacă în străinătate. După datele unuia dintre biografi, el avea excelente studii făcute în țară, frecventînd mai tirziu și universitățile din Belgia, Anglia și Franța. În cele din urmă a trecut în Italia și a studiat medicina și filozofia la universitatea din Padova. După terminarea studiilor i s-a decernat în mod solemn titlul de doctor în medicină (2).

Perioada padovană o putem considera drept decisivă pentru formarea concepției sale umane și medicale. Universitatea padovană a fost celebră în toată Europa pentru pregătirea profesorilor săi și pentru receptivitatea ei față de ideile avansate, jucînd un rol important în renașterea medicinei. De aici a pornit anatomia nouă, concepută de *A. Vesalius*, aici și-a făcut studiile *W. Harvey*, fondatorul fiziologiei experimentale. La facultatea de medicină din Padova a lucrat *Girolamo Fracastoro*, părintele teoriei „contagioniste“ cu privire la bolile infecțioase, precum și *B. Ramazzini*, care a pus bazele științifice ale patologiei industriale. Timp de aproape două decenii aici și-a depus activitatea didactică medicul filolog *Hieronymus Mercurialis* (1530—1606), unul dintre primii comentatori savanți ai operei lui *Hippocrate* din perioada renașterii, precursor timpuriu al pediatriei, propovăduitor zelos al gimnasticii medicale. Dat fiind că *Mercurialis* și-a desfășurat activitatea la Padova între 1569—1587, este cert că a fost și profesorul lui *Hunyadi*.

În biografia lacunară a poetului o dată cunoscută este anul 1584, cînd *Hunyadi* s-a alăturat suitei cardinalului *Andrei Báthory* care se afla în Italia. El s-a reîntors cu această suită în Polonia și a editat acolo numeroase poezii, elogiînd familia *Báthoreștilor*. Și poeziile sale, în care descrie și deplînge prin optica medicului și a curteanului moartea lui *Ștefan Báthory*, aveau drept scop glorificarea acestei dinastii. După moartea regelui, *Hunyadi* s-a înapoiat în Transilvania și a ocupat la Alba Iulia funcția avută și la Cracovia, cea de medic de curte.

Incepînd cu al IX-lea deceniu al secolului al XVI-lea, datele asupra activității lui *Hunyadi* se înmulțesc. A făcut parte din mica suită a lui *Sigismund Báthory*, care la 8 mai 1593 a pornit spre Polonia (4). În 1594 a purtat corespondența în probleme politice cu papa *Clement al VIII-lea* și cu secretarul de stat al acestuia, cardinalul *San Giorgio* (5). După cum reiese din unele aluzii ale acestor scrisori, *Hunyadi* a dus tratative privind cotelitura (pe atunci în pregătire) în politica ardeleană și care în cele din urmă a dus la ruperea legăturilor cu poarta (6). În 1595 l-a însoțit pe principele Transilvaniei în expediția sa împotriva turcilor în Țara Românească, fiind de față la înfrîngerea tătarilor la Timișoara, la 14 iunie 1596. După cum ne relatează contemporanii *Hunyadi* a răspîdit în timpul acestei expediții zvonul că ar fi în posesia unui leac al cărui consumare ar conferi invulnerabilitate față de gloanțe. Cînd principele i-a cerut lămuriri, *Hunyadi* ar fi răspuns că lada sa cu medicamente se află la Brașov, și după ce a fost trimis acolo, nu s-a mai reîntors: în schimb i-a adus la cunoștință domnitorului printr-o scrisoare că leacul cel mai sigur este de a rămîne la Brașov „unde nici un fel de arme sau obuze din Țara Românească ori cît de mari ar fi ele nu pot vătăma; această rețetă fiind recomandată de artă, el va aștepta la Brașov sfîrșitul luptei, propunînd același lucru domnitorului și tuturor“ (7).

Hunyadi a reușit să dea conținutului serios al mesajului său o formă șăgalnică, menținîndu-și în continuare grația domnească.

În anul 1598 el pleacă împreună cu *Sigismund Báthory* la Oppeln. Istoriograful *Szamosközi*, vorbind despre această călătorie, îl caracterizează pe *Hunyadi* ca medic recunoscut și poet talentat, cu studii terminate la universitățile italiene (8). După o sedere de cîteva luni la Oppeln, *Báthory* s-a înapoiat împreună cu doi însoțitori în Transilvania, iar *Hunyadi* a pornit abia a doua zi în compania unui oarecare *Imre Szikszai* cu misiunea de a transporta aurul principelui.

Creдем că nu sîntem departe de adevăr dacă afirmăm că *Hunyadi* a reușit să se impună personalităților conducătoare ale vremii și să devină într-o oarecare măsură chiar pînțaș activ al evenimentelor istorice, nu datorită grandioaselor sale concepții politice sau clarviziunii, ci în primul rînd prin cultura și devotamentul dovedit cu prisosință în rezolvarea sarcinilor medicale. Trăind ani de-a rîndul la curtea domnească, cunoștea de aproape toate evenimentele mai importante.

Despre moartea sa ne relatează o însemnare lapidară a cronicarului *Lestár Gyulafi*: „1600. Moritur Francisus Hunniadinus Thordae 27. Octobris hora 2-a a media nocte“ (9). Nu avem nici o informație cu privire la faptul unde și cum trăia *Hunyadi* înainte de aceasta, dacă se afla în trecăt la Turda sau dacă s-a stabilit aici definitiv (10). Prezentarea sumară a biografiei sale, atît de lacunară din cauza numărului redus de date, o încheiem cu caracterizarea concisă a ilustrului iatro-istoriograf, biograful său *István Weszprémi*: „A fost un om multilateral, foarte erudit, un spirit independent“ (11).

În cele ce urmează vom aborda referirile medicale ale operei sale.

1. Un moment însemnat în activitatea literară a lui *Hunyadi* îl marchează cele două poezii publicate în 1583 (12).

În istoria literară prima este citată sub titlul „Votivum“; aceasta este de fapt o introducere la lucrarea lui *Hieronymus Mercurialis* „De Venenis et Morbis Venenosus Tractatus“. După cum reiese din pagina de titlu, disertația a fost întocmită pe baza prelegerilor vestitului medic padovan de către *Albertus Scheligius* din Varșovia (13). *Scheligius* a dedicat cartea apărută la Venetia la 1 martie 1583 lui *Ștefan Báthory*. Am arătat mai înainte că *Hunyadi* a fost cu toată certitudinea discipolul lui *Mercurialis*. Poezia lui — fără a mai aminti edițiile din veacurile XVI—XVII — a fost publicată din nou în repetate rînduri, fără a fi și comentată (14). Ea conține în total 28 versuri hexametrice. Poetul își îndeamnă „cărțica“ să se prezinte curajos în fața regelui Poloniei și să i se închine. Urmează o paralelă între rege și *Mercurialis*. Pe acesta din urmă, medicul-poet îl caracterizează astfel: „Tu izgonești otrăvurile întunecoase cu ierburi puternice și prelungesti viața pe secole“ (15.)

Poezia sa „Epigrammation“, apărută și ea în 1583, este legată tot de publicarea unei opere a lui *Mercurialis*. Este vorba despre lucrarea „De morbis Puerorum“, notată după prelegerile profesorului de medicul polonez *Johannes Grosceus* și dedicată — cu data de 30 aprilie 1583 — senatului din Poznan. Cele 43 de versuri hexametrice îl glorifică pe *Mercurialis* de a căruia faimă toată lumea ar fi plină: „Pe tine te preamărește gloata de pe Ron și Rin, sarmații nordici, despre tine vorbesc sciiții, misii, dacii și getii“ (16).

În versurile următoare, poetul relevă plin de entuziasm meritele medicale ale lucrării lui *Mercurialis*: „Intrucât oferi un ajutor prețios celor care trăiesc și celor care se vor naște, pe tine pe bună dreptate te numesc salvatorul lor, cei care se vor naște și cei născuți; toate vârstele, ambele sexe, ținându-te respectă; de la tine primește leacul copilul și tinărul, cel înaintat în vîrstă pentru a-și prelungi viața, sugarul pentru a crește“ (17).

După părerea poetului, faima lui *Mercurialis* umbrește personalitățile și evenimentele cele mai de seamă ale istoriei și mitologiei antice. Acest elogiu, expus în 33 de versuri, este urmat de alte 10 versuri în care autorul recomandă în atenția senatului din Poznan cadoul prețios al fiului său eminent, care va servi orașului — ce poartă în stema sa două chei — drept a treia cheie pentru a deschide porțile vieții.

Precum reiese din cele expuse. „Epigrammation“ și „Votivum“ sînt poezii ocazionale, dovezi ale interesului bilateral — medical și poetic — al lui *Hunyadi*, și totodată preludii la panegiricele sale extensive de mai tîrziu (18).

Cu toate că *Mercurialis*, ca și majoritatea reprezentanților medicinei academice din timpul său, se opune încă curentului iatrochimic inițiat de *Paracelsus*, recomandînd în primul rînd medicamente vegetale, concepția sa medicală de ansamblu trebuie considerată foarte progresistă pentru vremea sa. Cele două poezii ale lui *Hunyadi*, însemnări despre operele lui *Mercurialis*, aparțin primelor ecouri și relații din țara noastră cu privire la medicina renasterii.

2. Tot în 1583 a apărut la Veneția volumul intitulat „*Viridarium*“ (19) în care *Hunyadi* este reprezentat prin mai multe poezii panegirice. Pentru noi nu atît poeziile în sine prezintă interes, ci publicația ca atare, deoarece atestă prestigiul de care s-a bucurat medicul ardelean în Italia.

Autoritatea și popularitatea lui reiese pe de o parte din faptul că numai numele său („*Franciscus Hunniadinus Transylvanus*“) și al lui *Aldus Manutius* sînt tipărite — desigur nu întîmplător — cu caractere aproape de două ori mai mari decît numele celorlați autori ai volumului. Pe de altă parte, *Hunyadi* aparține acelor colaboratori ai volumului — puțini la număr — care sînt prezenți cu mai multe poezii, scrierile sale însumînd chiar cel mai mare număr de pagini din întreg volumul. În această publicație istoria literară îi atribuie lui *Hunyadi* poezia în trei părți („*Stephanv Genethlia*“, „*Stephanv Paedia*“ și „*Stephanv Basilia*“) împreună cu introducerea care le precede; avem însă toate motivele să considerăm că și poezia intitulată „*Relatio Famae*“ îi aparține tot lui (20). Merită să fie menționate și relațiile medicului transilvănean cu contemporanii din occident. Pentru a le acorda locul corespunzător și pentru a le putea aprecia, ținem să atragem atenția în special asupra a două nume.

Unul a fost *Daniele*, fratele redactorului volumului, *Hippolito Zucconelli*; așa cum reiese din dedicație, acest *Daniele* a trăit în Transilvania și Polonia și este probabil identic cu acel *Daniele*, despre care istoriograful *Brutus* afirmă în scrisoarea sa din 1 octombrie 1582 că este famulus medicului *Bucella* (21). Mezinul familiei, *Andrea Zucconelli*, menționează într-o scrisoare datată din Kosice la 14 ianuarie 1595, și adresată lui *Sigismund Báthory*, că unul din frații săi, *Daniele*, a fost în serviciul lui *Sigismund Báthory*, pe cînd celălalt frate, *Hippolito*, în cel al lui *Ștefan Báthory*, dar adaugă în același timp că ambii au decedat (22). Un volum tipărit încă în 1585 (23) susține tot despre *Daniele* că ar fi chirurgul lui *Cristofor Báthory*.

O personalitatea mult mai însemnată este *Giuseppe Zabarello* (alteori amintit ca *Zabarella*), care a fost invitat în 1578 de către *Ștefan Báthory* la Universitatea din Cracovia pentru predarea cunoștințelor de logică. Vestitul savant n-a putut accepta invitația din cauza unor obligații față de senatul venețian și Academia din Padova, fiind reținut și de unele probleme familiare. În locul său *Zabarello* și-a trimis lucrarea cu o scrisoare introductivă adresată lui *Ștefan Báthory*, citată parțial în cele de mai sus. Această carte (24) și-a schimbat stăpînul în scurt timp de două ori, dar în ambele cazuri a ajuns în proprietatea unor medici; regele Poloniei a dăruit-o secretarului său, *Pál Gyulay*, iar acesta lui *Carolus Oslevius*, tot medic de profesie (25). Merită menționat faptul că filozofia lui *Zabarello* și-a păstrat prestigiul științific timp de decenii și a înrăurit mulți gânditori de seamă. O regăsim și între sursele „Micului compendiu de logică generală” al lui *Dimitrie Cantemir* (26).

3. În cartea apărută în 1586 sub titlul „Ephemeron” (27), *Hunyadi* relatează călătoria lui *Andrei Báthory* de la Roma pînă la Cracovia.

După dedicația adresată căpitanului *Ferenc Dobó*, înrudit cu familia *Báthory* (28), precum și după explicațiile cu privire la titlul cărții, urmează două epigrame ale unui oarecare *Stephanus St. Georgius* (20) (necunoscut nouă). Acest *St. Georgius* îl califică pe *Hunyadi* în versuri latine, scrise în maniera umanștilor — în mod vădit exagerat — „Virgiliu Hun”, care reunește calitățile diferite, dar nu contradictorii, ale medicului și ale poetului.

Două din cele trei părți ale poeziei lui *Hunyadi* sînt consacrate descrierii călătoriei. Traseul Roma-Rimini-Padova-Cividale-Villach-Friesach-Viena-Tirnavia-Nitra-Banska Bistrița-Cracovia a fost parcurs de el aproximativ în 6 săptămîni, firește, cu repetate întreruperi pentru odihnă și ospățare.

Două pasaje ale acestui jurnal de călătorie versificat prezintă din punct de vedere medico-istoric un interes deosebit. Primul (partea a II-a, versurile 125-149) se ocupă cu gușa din Stiria, denumită în text „tumor”, iar în observațiile marginale tipărite „struma”. *Hunyadi* încearcă să explice cauza gușei endemice. Din textul destul de dificil de interpretat reiese clar că după părerea autorului „Umezeala aflată în întinericul pămîntului (tellus) sub presiune, dizolvă minereurile — plumbul, gipsul, mercurul. Aceeași umezeală absoarbe la un anumit loc diferitele materii dăunătoare din măruntăicile pămîntului, pentru a le aduce la suprafață și a le elibera într-un alt loc, dintr-o anumită cauză sau alta” (P. II. v.v. 132—136).

Hunyadi consideră drept asemănătoare și corespondente acestor „tumori” unele fenomene naturale care au fost văzute de el în Transilvania și anume copaci pe a căror scoarță au apărut excrescențe groaznice. Referindu-se probabil din nou la „umezeala dăunătoare din adîncurile pămîntului”, partea respectivă a poemului se încheie cu unele sfaturi privind alegerea justă a apei potabile: „În tot cazul — opinează *Hunyadi* în spiritul vremii — tot ceea ce se încălzește multă vreme la soarele strălucitor, sau apa de rîu îndepărtată de izvor, este rareori mai sănătoasă de băut decît apa căzută ca ploaie” (P. II. v.v. 147—149).

Părerile de mai sus ale lui *Hunyadi* conțin în ciuda unor elemente fantastice și nebuloase, și elemente raționale și marchează o fază timpurie pe calea unor căutări ale medicilor și naturaliștilor din Transilvania secolului al XVIII-lea (*János Friedwalsky*, *István Mátyus*, *Ferencz Nyulas*), de a pune în legătură cauza gușei — desigur pe baza unor argumente mult mai consistente din punct de vedere științific — cu componența chimică a apei potabile.

În continuare se descrie în „Ephemeron” epidemia de pestă care a băntuit la Viena („Pestis Viennensis”). Poetul pune apariția acestei epidemii în legătură cu mînia zeilor, declanșată de decăderea simțului religios. Însă în

cele ce urmează *Hunyadi* expune și descrie simptomele și decursul molimii cu ochiul medicului. „La început corpul devine greoi, din cauza unei neînsemnate linceziri, ochii oboșiți, iar puterile leneșe pentru muncă, semnalează boala manifestă. După aceea (urmează) fierbențeli interne pronunțate, și gingia (bolnavului) care respiră greu. arde de sete. Curînd apare o umflătură respingătoare (bubon) ce crește în stîngii și pete sau uime (carbunculi) periculoși și fierbinți. care ating pe acești nenorociți și-i condamnă la o moarte teribilă. Cumplitul flagel al bolii nemiloase, a lovit necruțător mai ales domnița Viena (dominam Viennam) rîpindu-se cu puterea-i imensă (oameni) din ambele sexe. Epidemia furibundă a băntuit (deopotrivă) cartierele locuite și cîmpiile, n-a fost de nici un folos știința; lincezeala pernicioasă a înfrînt balsamurile; medicamentul este fără puteri, antidoturile mitridatice nu mai ajută; nu are efect panaceul. în zadar își plînge vloga pierdută. tufa nevrednică din Eryx, tăcut și rusinat întîrzie leacul“ (P. II. v.v. 169—184).

În legătură cu prezentarea tabloului clinic al ciumei merită remarcat faptul că atenției lui *Hunyadi* nu-i scapă nici un simptom caracteristic al bolii (debutul brusc, febra ridicată, adenopatia ingvinală, simptomele cutanate etc.). Foarte interesant este și faptul că *H. Haeser*, unul dintre cei mai competenți cunoscători ai epidemiilor medievale de pestă nu semnalează în perioada dintre epidemiile din Bavaria și Nürnberg (1582) și cea din Barcelona (1585), mai precis în anul 1584, vreo epidemie la Viena sau în împrejurimile ei (30), deși nu avem nici un motiv să punem la îndoială autenticitatea însemnărilor lui *Hunyadi*. Pasajul citat prezintă interes și din alt punct de vedere: el constituie una dintre primele descrieri din țara noastră ale simptomelor pestei (31).

4. În anul apariției volumului „Ephemeron“, la data de 12 dec. 1586. *Ștefan Báthory* moare. Acest eveniment a oferit un nou prilej pentru *Hunyadi* de a-și manifesta calitățile de poet-curtean. Ne referim la poeziile funebre și la epitafurile compuse în 1587 și 1588.

Majoritatea acestora au fost publicate în volumul „Piis Mannibus“ (32). *Szamosközi* ne-a păstrat de asemenea un epitaf (33). În sfîrșit trei poezii funebre apar copiate de un contemporan pe ultima pagină, netipărită, a unui exemplar din volumul menționat (34).

Volumul „Piis Mannibus“ merită și el să rețină atenția iatro-istoriografului. După dedicația și după prezentarea mitologică a meritelor regelui defunct, autorul evocă „unealta destinului“, medicul italian răufăcător *Simon*, căruia i-a fost încredințată sănătatea suveranului și care este singurul care are acces în dormitorul acestuia. Forțele infernale intră în acțiune, îl slăbesc pe *Báthory* care nu mai poate dormi. „membrele sale înțepenesc, în venele sale aleargă focul“ (182), iar *Simon* „rușinea Italiei“, „primejdia popoarelor“ (185, 190) își desăvirșește uneltirile cu o cupă plină de vin oferită regelui (184). (35).

Báthory a murit în a 5-a zi de boală. După o vreme a început să circule zvonul că regele a fost otrăvit. Pe cînd însă *Hunyadi*, după cum am arătat, l-a învinuit în primul rînd pe *Simon*, după părerea acestuia, *Bucella* a pricinuit decesul prematur al suveranului. Această acuzație postumă a fost probabil produsul polemicii tot mai vehemente între medicii *Bucella* și *Simon*. Numai în anul 1589 (!), în ultimul său pamflet, *Simon* a recurs la acest „argument forte“, atunci cînd nu mai avea la îndemînă alte dovezi științifice. Un fapt care infirmă de asemenea acuzația de otrăvire, este înobilarea lui *Bucella* și numirea sa în funcție de medic al curții de către noul rege al Poloniei *Sigismund* al III-lea. În propriul său interes acesta ar fi evitat să acorde postul unui otrăvitor. De altfel în problema morții lui *Ștefan Báthory*, mai recent, o comisie de medici în anul 1933—34 a conchis că vechea boală a regelui, degenerația policistică a rinichilor, complicată cu uremie, a fost cauza morții (36). (Afirmație bazată probabil pe leziunile renale puse în evidență cu ocazia autopsiei făcute la timpul său.)

5. In problema dacă *Ferenc Hunyadi* a practicat în mod public medicina, ne stau de asemenea la dispoziție unele date. Intr-o scrisoare adresată lui *Hunyadi* de un anumit *Péter Schlick*, acesta îl roagă să vindece brațul fiului său, suferind de patru ani (37). Un alt contemporan — autorul unui tratat de medicină în manuscris — îl pomeneste pe *Hunyadi* (doctorul *Francisc*) ca autorul unui medicament eficient în durerile lombare (38). Intrucit majoritatea contemporanilor îl amintesc pe *Hunyadi* tot sub denumirea de „doctorul *Francisc*“, este foarte probabil că referința de mai sus îl vizează tot pe el. Acesta nu este un amănunt lipsit de semnificație, deoarece autorul tratatului citat semnalează numele inițiatorului unei medicații doar în cazul dacă este vorba despre o personalitate suficient de cunoscută, pentru a contribui și la ridicarea prestigiului și autorității cărții sale.

Prin descrierea gusei și a presupusei sale etiologii, prin descrierea peștei din Viena (1584), precum și prin popularizarea culturii medicale din epoca renașterii, figura medicului *Ferenc Hunyadi* apare într-o lumină nouă. Considerăm că prin scoaterea în evidență a datelor cu privire la activitatea sa, cunoștințele noastre despre medicina secolului al XVI-lea în țara noastră s-au îmbogățit cu noi contribuții.

Sosit la redacție: 8 martie 1966.

Bibliografie

1. Titlul complet v. SZABÓ KAROLY, Régi Magyar Könyvtár (Biblioteca Veche Maghiară), I. 71. Tot el publică și edițiile de mai târziu (I. 99, 111, 129, 266, 360, 384, 496, 574): 2. WESZPRÉMI, Succincta Medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia, Viennae 1781. II. 86. Intrucit WESZPRÉMI semnalează studiile în Italia drept ultima stație a „peregrinării“, pare neîntemeiată opinia unora că după frecventarea universităților din Belgia, Anglia, și Franța, *Hunyadi* s-ar fi reîntors din străinătate și înzestrat cu o serie de „cunoștințe medicale elementare“, l-ar fi însoțit pe *St. Báthory* în vremea celor trei expediții din Rusia și abia după aceea, la începutul anului 1581, ar fi plecat la Padova, v. E. VERESS, Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai (Actele și matricolele studenților unguri la universitățile italiene), Budapest 1941, 206. Întilnim și afirmația, de asemenea lipsită de temei, că *Hunyadi*, după ce s-a înapoiat în țară, începând cu anul 1580 a fost directorul unei școli clujene. E vorba probabil de o confuzie: anume că la sfârșitul deceniului al șaptelea din acest veac, directorul școlii unitariene din Cluj a fost DEMETER HUNYADI și nu FERENC HUNYADI, v. V. FRANKL, A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században (Școlile din țară și străinătate în veacul al XVI-lea), Budapest 1873, 109—115. Data eronată cu privire la calitatea de director al Școlii clujene v. K. DEMKÓ, A magyar orvosi rend története (Istoria țagmei medicale maghiare), Budapest 1894, 232—233; 3. Artis Gymnasticae apud Antiquos celeberrimae, nostris temporibus ignoratae Libri sex, Venetiis 1569; 4. Despre călătoria din Polonia în Italia v. Ö. SZ. BARLAY, A humanista Báthory András itáliai útja (Călătoria în Italia a umanistului Andrei Báthory), „Irodalomtörténeti Közlemények“ 1964, 5—6, 667—672; 5. „Történelmi Tár“ 1881 476—479, publicația lui K. SZABÓ; 6. HUNYADI nu era un adept fără rezerve a politicii antiturcești, v. J. KEMÉNY, Önéletírása (Autobiografie), Pest 1856, 19—20; 7. KEMÉNY op. cit. 20—21; 8. I. SZAMOSKÖZI, Történeti maradványai (Operele păstrate), editate de S. SZILÁGYI, Budapest 1876—1881. II. 48; 9. Monumenta Hungariae Historica II. Írók (Scriitori) 33, 17; 10. Afirmația lui DEMKÓ cum că HUNYADI și-a găsit moartea în lupta împotriva lui MIHAI VITEAZU lângă Sibiu la 28 octombrie 1580, este o eroare evidentă, căci în acest an MIHAI VITEAZU încă nici nu urcase pe tronul Țării Românești. Insuși DEMKÓ amintește într-un alt pasaj că în 1590 HUNYADI a deslășurat o activitate diplomatică, v. op. cit. 232—233; 11. WESZPRÉMI, op. cit. p. 87; 12. Ibidem II. 86—92, VERESS, op. cit. 568—569, VERESS, Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium, Budapest 1916, 91., TH. WIERZBOWSKI, Bibliographia Polonica II. Varsoviae 1891, 1393, 1606, APPONYI, Hungarica II, Budapest 1902, 659, 660. Cf. S. CIAMPI, Bibliografia cri-

tica I. Florenza 1834. 342, 343. De remarcat că prima ediție, cea din 1583 a celor două poezii, împreună cu cea din 1584 este menționată numai de WIERZBOWSKI cu indicații bibliografice exacte și autentice; 13. Prelegerile de medicină ale lui MERCURIALIS au fost notate și editate de mai mulți contemporani, astfel a luat naștere între altele cartea „De pestilentia” editată de HIERONYMO ZACCHO în 1577, v. P. GULYÁS, Bibliotheca Joannis Sambuci, Budapest 1941, 2175; 14. WESZPRÉMI, I. c., VERESS: Actele și matricolele etc. 568, T. CSORBA, A humanista Báthory István (Umanistul Șt. Báthory), Budapest f. a. 102—103. Dintre cele trei texte, confruntându-le cu ediția de la Basel din 1584, cel mai utilizabil s-a dovedit: cel al lui WESZPRÉMI; în textul lui VERESS apar multe, în cel a lui CSORBA foarte multe greșeli, mai ales în urma transcrierii superficiale; 15. WESZPRÉMI I. c.; 16. Ibidem; 17. Ibidem; 18. Poeziile lui HUNYADI au reapărut în edițiile de mai târziu ale celor două dizertații (Frankfurt, Basel 1584, Veneția 1588 și 1601), v. WIERZBOWSKI op. cit. I. Varsoviae 1899. 454, 464., III. Varsoviae 1894. 2838., APPONYI I. c., CIAMPI I. c. Trimiterea la ediția din Basel o facem nu pe baza unor publicații bibliografice, ci pe baza exemplarului din Biblioteca nr. 2 a Filialei din Cluj a Academiei R.S.R.; 19. Titlul complet v. APPONYI op. cit. I. Budapest, 1900, 500 și SZABÓ-HELLEBRANT, Régi Magyar Könyvtár (Biblioteca Veche Maghiară), III. 210 (nr. 722). Cei din urmă nu cunosc exemplarul din Transilvania, provenit de la Călugăreni-Mureș care în prezent se află la Biblioteca Teleki din Tg.-Mureș; 20. Poezia „Relatio Famae” face trimiteri la copilăria, adolescența și domnia lui ȘT. BÁTHORY, ceea ce corespunde întocmai împărțirii în trei părți (Stephanv Genethlia, Stephanv Paedia și Stephanv Basilia). O altă dovadă a paternității lui HUNYADI este aluzia în introducerea celor trei părți citate la Fama, la naratorul din „Relatio Famae”. Fama de altfel reapare, ca un personaj sine qua non al lumii poetica a lui HUNYADI și în opera sa de mai târziu, Victoriu Othonis; 21. BRUTI Opera Varia Selecta, Berolini 1698. 543—547; 22. F. VERESS, Báthory Zsigmond levelezése 1583—1613 (Correspondența lui Sigismund Báthory), colecție în manuscris la secția de manuscrise a Academiei R.P.U., 129; 23. Simonius Supplex, Cracoviae 1585. 63. Tot la pagina aceasta este menționat că ANDREA a funcționat ca farmacist; 24. JACOBI ZABARELLAE Patavini Opera, Quae in Hvnc Diem editid in quinque tomos diuiso... Apud Joann. Mareschallum Lugdunensem; 25. Cf. WIERZBOWSKI op. cit. II. 2658; 26. D. BĂDĂRĂU, Filozofia lui Dimitrie Cantemir, București, 1964. 137; 27. SZABÓ-HELLEBRANT op. cit. III. 750, WIERZBOWSKI op. cit. III. 2781, G. PRAY, Index rariorum librorum bibliothecae Universitatis Regiae Vvdensis, Budae 1780. Pars. I. 526; 28. A doua soție a lui DOBÓ a fost ELISABETA BÁTHORY, sora lui BALTAZÁR BÁTHORY, cf. M. WERTNER, A Báthoryak családi történetéhez (Cu privire la istoria familiei Báthory), „Turul” 18 (1900), 25; 29. Nu avem date pentru a putea susține că autorul ar fi identic cu cardinalul pomenit, SAN-GIORGO; 30. Lehrbuch der Geschichte der Medizin und der Epidemischen Krankheiten III. Jena 1882. 348—352; 31. După cunoștințele noastre actuale, prima descriere a ciumei în Transilvania a făcut-o SEBASTIAN PAUSSNER, medic din Sibiu. Opera sa, tipărită în 1530 nu ni s-a păstrat, decât în copie. Autorii medicali din sec. al XVII-lea ca GYÖRGY CSIPKES și MÁTYÁS CSANAKI sînt de părere (ca și PAUSSNER și HUNYADI) că epidemia de pestă este pedeapsa lui Dumnezeu; MERCURIALIS, profesorul lui Hunyadi la Padova, s-a ocupat stăruitor cu problema clinicii pestei. Probabil cunoștințele cu privire la pestă în opera lui HUNYADI provin din această sursă. 32. Régi Magyar Könyvtár (Biblioteca Veche Maghiară) III. 773. Mulți autori au publicat din nou aceste poezii, ca W. BETHLEN, Historia de rebus Transylvanicis II. 555., WESZPRÉMI, op. cit. 88—92, F. Budai, Polgári Lexicon (Lexicon civic) ed. II. p. I. Pest 1866. 170—172. 33. SZAMOSKÓZI op. cit. IV. 429; 34. GY. SZABÓ: Hunyadi Ferenc verseinek kéziratoss terjedése (Poezii în manuscris ale lui Ferenc Hunyadi), „Studia Univ. Babeș-Bolyai, Series Philologia” fasc. 2. 1963. 71. Referirile medicale ale poeziei nr. VIII, sînt analizate în această lucrare, deci în cele prezente nu ne mai ocupăm de ele; 35. APPONYI op. cit. 524. citează părerea lui BUCELLA — celălalt medic al rege-

lui — în a cărei absență SIMON a indicat consumarea vinului, dăunător pentru evoluția bolii; regele „s-ar fi vindecat din boală... dacă n-ar fi băut vin“ (restitutus fuisset... nisi vinum bibisset).“ Este interesant că în poezia nr. VIII. pomenită în nota nr. 34, HUNYADI îl acuză nu numai pe SIMON ci-l consideră vinovat în egală măsură pe MARCELLO SQUARCIALUPI și — pentru a accentua responsabilitatea medicilor — adaugă constatarea autopsiei ulterioare că regele a fost găsit sănătos; 36. Cu problema bolii și morții lui ȘT. BÁTHORY, precum și cu activitatea medicilor săi, se ocupă lucrarea lui A. KNOT în volumul Etienne Batory Roi de Pologne, Prince du Transylvanie, Cracovie 1935. 416—421; 37. „Történelmi Tár“ 1881. 480; 38. B. VARJAS, XVI. századi magyar orvosok könyve (O carte de medicină în limba maghiară în veacul al XVI-lea), Kolozsvár 1943. 155; 39. GYÖRGY LENCSEȘ, cf. I. Kónya, XVI. századi magyar orvosok könyve (O carte de medicină în limba maghiară în veacul al XVI-lea), „Orvosi Szemle“, 1956, 4, 85—86 și E. FARCZÁDY — A. T. SZABÓ: Újabb adalékok a XVI századi orvosok könyve kérdéséhez (Noi contribuții la problema „cărții de medicină din veacul al XVI-lea“), „Magyar Nyelv“ 1961. 173—183.

